

I „Vore Kirkegårde“, bind 22, nr. 4 gjorde vi rede for udvidelsesbehovet for en kirkegård i al almindelighed og hvordan dette kan registreres og beregnes.

Det blev anført, at hverken de helt store bykirkegårde eller de afsides liggende landsbykirkegårde, der betjener affolkede områder, har et udvidelsesbehov.

I områder, hvor der foregår en industriel og dermed bymæssig udvikling med stigende folketal, er det nødvendigt at lade kirkegårdsplanlægning indgå i den samlede by- og egnsplanlægning for at få analyseret behov og muligheder for udvidelse eller større udnyttelse af kirkegårdene. Det er især forstæderne til de større byer, men også helt nye planlagte industriområder på landet, der her bliver tale om. Med de senere års kolossale strukturændringer i Danmark i tankerne, især udvandringen af store folkemængder fra landbrugserhvervene til industrien og dermed store forskydninger i sognenes folketal må vi regne med, at der sker næsten tilsvarende forskydninger sted i de pågældende områders kirkegårdsbehov.

Endvidere sker der sammenlægninger af sogne og kommuner over hele landet. Denne administrative rationalisering vil dog ikke straks give tilsvarende udslag i kirkegårdsplanlægningen og større forskydninger i kirkegårdsbehovet, fordi de ældgamle tilhørsforhold kun meget langsomt ændrer sig.

For at belyse udviklingen i et sogn, der kommer til at ligge i et sådant industrielt udviklingsområde, skal vi gennemgå kirkegårdsplanlægningen i Vigersted.

Sognet, der ligger 6–8 km øst for Ringsted, betjenes af Vigersted kirke med kirkegård beliggende i Vigersted by. Oprindeligt en typisk jernalderby, med firelængede gårde grupperede omkring et gadekær. I 1200-tallet byggedes en kirke på en høj i byens centrum. I middelalderen opførtes en kirkelade ved indgangsportalen. Denne ejes nu af nationalmuseet. Samtidig blev kirken meget rigt udsmykket med kalkmalerier, der nu er vidt berømte. Under udskiftningen forsvandt de fleste gårde fra byen. Kirkegården (fig. 57) er lidt efter lidt udvidet, har fået kirkegårdsmuren fornyet flere gange.

Belægningen på kirkegården med grave er foregået på følgende meget almindelige og karakteristiske måde for landsbykirkegårde:

Sognet har fra begyndelsen bestået af 4 små byer med tilsvarende marker: Aagerup, Snekkerup, Ortved og Vigersted. Disse byer havde hver sit område på kirkegården.

Nøjagtig som bøndernes og herremændenes familier havde deres bestemte bæk og område i kirken, herunder også et begravnelses- og gravmæleområde, således blev kirkegården fra begyndelsen udstykket efter stjerneprincippet. De første og ofte mægtigste familier blev begravet nærmest kirken og de senere tilkomne familier lidt længere fra, men altid indenfor deres eget byområde. De forskellige byer håndhævede ofte deres område strengt. Heraf kommer det at selvmordere og andre misdædere ikke kunne finde gravplads hverken indenfor deres eget og slet ikke indenfor nabobyens område på kirkegården, men måtte helt udenfor kirkemuren. Denne blev til gengæld senere opført længere ude, da udvidelsesbehovet meldte sig, og gravene som sådan annekteredes. I perioder kunne nogle byer vokse

Udvidelsesproblemer omkring de mindre danske kirkegårde

af havearkitekt m. d. h.

Torben Michelsen

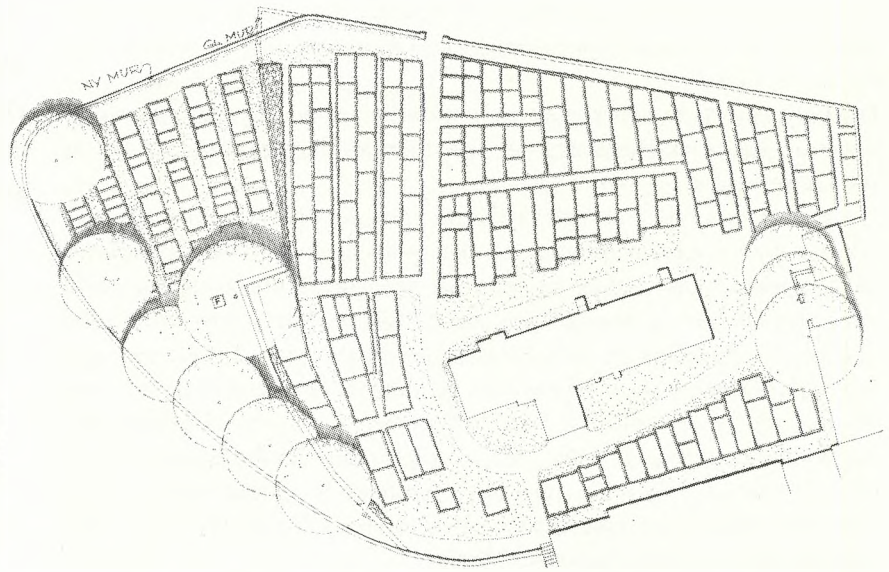

Fig. 57.

Mål 1:1000, nord opad. Nuværende situation med forslag til frilægelse af kirken og udvidelse mod vest.

Torben Michelsen.

stærkt og andre uddø helt. Derfor kunne der på kirkegården opstå et udvidelsesbehov i den ene ende, mens der var rigelig plads i den anden ende. — Et forhold der i virkeligheden stadig gør sig gældende på mange afsides liggende kirkegårde, der betjener flere byområder indenfor samme sogn.

På tegningen (fig. 57) over Vigersted kirkegård ser man ikke bygrænserne mere. Kun ved en nøjere granskning på stedet kan man se dem. De er nu i begyndende opløsning som hele det patriarkalske familiebegreb skønt man så vidt mulig prøver at opretholde dem.

Der findes på denne kirkegård andre værdifulde træk af oprindelig kirkegårdskultur. Som det ses ligger gravområderne nord og syd for kirken hen uden gange til hvert gravsted, mens der i den vestlige og østlige del af kirkegården er anlagt gange for hver anden gravrække (ryg mod ryg systemet). Oprindeligt lå de fleste gravsteder frit med en smal græsgang udenom, denne blev med tiden smallere og smallere efterhånden som gravpladsbehovene både inden- og udenfor gravstederne meldte sig. Tilsidst smeltede gravstederne sammen kun med en enkelt eller dobbelt hæk imellem.

Efterhånden som presset på kirkegårdenes udnyttelsesgrad overalt i landet øgedes, opstod langsomt ønsket om regulering af kirkegårdene. I begyndelsen drejede reguleringerne sig kun om gennem beskedne foranstaltninger at ændre lidt på gravstedernes form og afgrænsning for at vinde lidt jord til nye gravsteder eller forbedre adgangsforholdene.

Myndighederne var klar over problemet og at spørgsmålet regulering og udvidelsesbehov hang nøje sammen.

Der blev udfærdiget en kongelig anordning om kirkegårde den 10. december 1927, der senere revideredes flere gange, senest 20. april 1953.

Denne, der først var ment som en henstilling til klare retningslinier, blev senere opfattet som lov. Den kongelige anordning blev først til efter at politikere og teknikere var trådt sammen i et udvalg for at undersøge hvordan man rent praktisk kunne bibeholde så meget som

muligt af den oprindelige kirkegårdskultur samtidig med at kirkegårdene kunne indpasses efter det moderne samfunds krav.

Mens de fleste af anordningens paragraffer virker efter sin hensigt er der et par stykker som senere har vist sig at virke mod sin hensigt selv om de var skrevet i den bedste mening. — Et dilemma, der peger hen mod vor tids frednings- og jordlovsproblemer.

I anordningens § 6 stk. 1 og 3, der omhandler nyanlæg, stod der først: „Kirkegården skal planeres og reguleres således, at det enkelte gravsted med tilhørende gang danner en jævn flade.“

„Gangstier mellem gravrækker bør være fra 1,5 til 2 m brede, for at bæringen af kisterne kan foregå uden vanskelighed. Ethvert gravsted skal være tilgængeligt fra en gang.“

Under vedligeholdelse § 11 stk. 1 stod der i den første anordning (10.-12.-1927):

„Kirkegården kan, hvor det tiltrænges, af synet (lovens § 32) forlanges planeret og reguleret samt forsynet med det fornødne antal gange af tilstrækkelig bredde. Hovedgangene skal være faste og bør, hvor der skal kunne køres på dem, ikke være under 4 m brede. Sidegangene hvorpå der skal kunne bæres kister, bør være fra 1,5 m til 2 m brede. Korte sidegange til enkelte gravsteder kan være 1,5 m brede. Udlægning af de fornødne gange bør ske så hurtigt som hensynet til bestående gravsteder tillader det.“

Denne paragraf, der er møntet på alle kirkegårde i Danmark, viste sig at blive et meget farligt redskab i hånden på de, der ikke forstod anordningens ånd. *Bør* blev tydet som *skal*.

Fra trediveerne og op til vore dage skete der en „kulturrevolution“ på vore kirkegårde som man skal tilbage til reformationen og den efterfølgende „tempelskændertid“ for at finde magen til.

Ikke blot de nye kirkegårde blev anlagt rent bogstaveligt efter anordningens paragraffer uden særlig meget hensyn til de stedlige forhold. Det største antal af de danske landsbykirkegårde blev reguleret så hårdhændet af både fag- og lægfolk, at størstedelen af den daværende kirkegårdskultur blev fuldstændig nedbrudt.

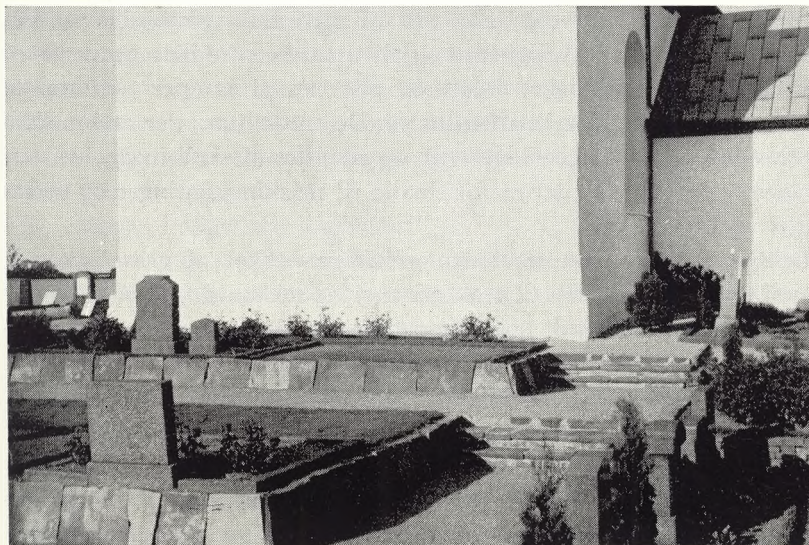

Fig. 58.

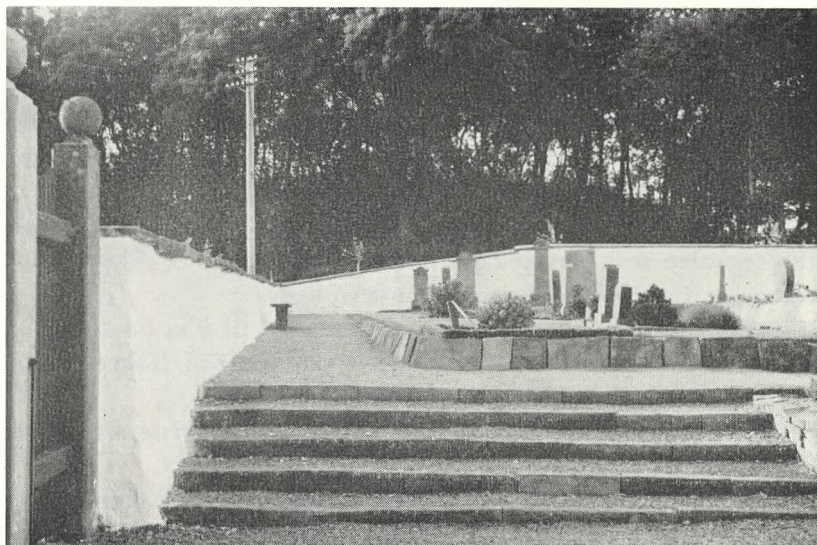
Kirkegård hårdt reguleret i terrasser i overensstemmelse med den kgl. anordning. Gangene der før havde et naturligt og smukt længdeprofil med stigning mod kirken bliver grimme og upraktiske med trapper.

Foto: forf. Poulsker, Bornholm.

Fig. 59.

Tidligere rig kirkegårdskultur bliver „tromlet flad“ under bekostelig regulering.

Foto: forf. Poulsker, Bornholm.

Reguleringerne gik ud på at sammenlægge gravrækkerne to og to med en hæk imellem og monumenter vendende med „ryggen“ mod hinanden. Der anlagdes en 150 til 200 cm bred gang mellem rækkerne. Dette system blev kørt frem og tilbage over hele kirkegården. Den første sætning i anordningens paragraf 11 stk. 1 blev brugt som påskud til at terrassere et stort antal kirkegårde, som før lå med naturlige skråninger og ramper som veje og stier rundt på arealet.

Ramperne blev kunstfærdigt ombygget til monumentale trapper, og højdeforskellen mellem terrasserne blev understøttet af sten og fliser (se fig. 58 og 59). En stor del af arbejderne blev udført som beskæftigelsesarbejde i mellemkrigsårene — „så havde man da noget fornuftigt at sætte dem til“ — blev der ræsonneret på højere sted.

Hele denne reguleringsform, som mange pårørende med fuld rette prøvede at sætte sig imod — ofte forgæves — vil i de kommende år vise sig at ramme regulatorernes efterfølgere som en noget uretfærdig nemesis. Den fremtidige maskinelle udvikling har allerede vist sig at reguleringerne på længere sigt var altfor kortsynede, og det der var der i forvejen stort set var mere hensigtsmæssigt end det der under store vanskeligheder og økonomiske ofre blev gennemført. Trapperne må nu igen sløjfes og erstattes af ramper som traktorer og gravmaskiner kan færdes på. De støttemure, der endnu ikke er rutchet ned må igen tages væk og erstattes af skråninger, idet terrasserne de fleste steder er for smalle til maskingravn timer og mekanisk vedligeholdelse.

Grusgangene mellem de lange usmidige rækker af gravsteder ryg mod ryg er for smalle til traktorkørsel og mekanisk gravning. Systemerne må omarbejdes helt. Fremkomsten af moderne motorplæneklippere har igen muliggjort græsudlægninger på kirkegårdene med økonomisk gevinst sammenlignet med mange grusarealer. Nedgangen i de fleste danske sognes folketal vil reducere antallet af gravsteder. Græsset breder sig igen. Kredsløbet er sluttet? Javel, men skaden er de fleste steder uoprettelig. Kulturen er erstattet af økonomi og administration.

Fig. 60.

Kirkegård halvt reguleret. Den oprindelige belægning med større familiegave og ydmyge enkeltgrave nærmest. Afdelingen i baggrunden reguleret med hoved- og sidegange i overensstemmelse med den kgl. anordning.

Vester Vedsted, foto forf.

Det skal dog tilføjes at der i samme periode satte et stærkt kulturforfald igang i både stenhugger- og gartnerfaget hvorved mange kirkegårde sammen med sin form også mistede sit indhold.

Da det efterhånden blev åbenbart for de fleste søgte man at føre udviklingen den vej man mente var den rette ved indførelse af servitutter og forordninger, — en mani der synes at tage til.

De ovenfor citerede paragraffer i anordningen blev omarbejdede og stærkt moderede især i 1953.

§ 11 stk. 1 blev udvidet med følgende tilføjelse: „Ønskes ældre kirkegårde reguleret, bør der tages vidtgående hensyn til de eksisterende skønhedsværdier som også uregelmæssighederne indebærer. Udlægning af de fornødne gange kan ikke ske, før hensynet til bestående gravsteder tillader det, jfr. iøvrigt herved lovens § 24 stk. 2.“

Tilføjjelsen, der i høj grad modererer den første paragraf er fulgt op med lignende modererende tilføjelser så anordningen er blevet ca. tre gange så lang i 1953 som i 1927.

Gangbredderne er stærkt indskrænkede. Hovedgangene ændret fra 4 til 3 meter og korte sidegange fra 150 cm til 50 cm.

Mens anordningen har været til stor hjælp ved projektering af nye kirkegårde, har den gjort hele kirkegårdskulturen som sådan en bjørnetjeneste på de fleste af vore landsbykirkegårde. Kun de steder, hvor man har været tilstrækkelig stædig eller fattig lever denne kultur endnu som en rigdom.

Men tilbage til Vigersted Kirkegård!

De sammenhængende graves afdelinger nord og syd for kirken vil det være helt forkert at gennemskære med nye gange, selv om det står i den kgl. anordning at der „bør“ være sådanne. Skal anordningen forresten ikke snart revideres? — I stedet skal man så vidt det er muligt ikke sælge nye gravsteder der, men efterhånden som større sammenhængende gravarealer bliver ledig udlægge disse med græs. Herved vil der af sig selv opstå græsgange mellem de tilbageblevne gravsteder og færdslen til og fra gravene kan foregå uhindret. Der skal i det hele taget ikke udlejes ny gravplads i kirkens umiddelbare nærhed. Der

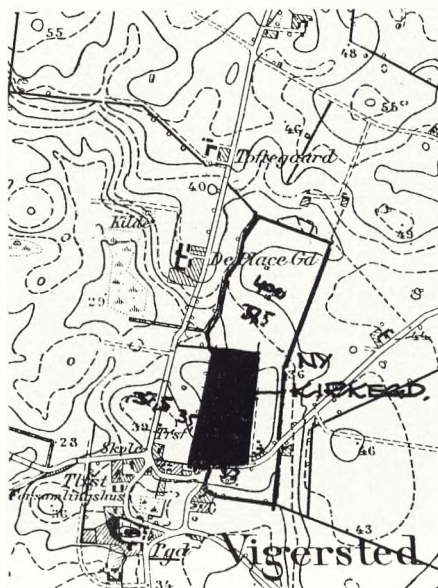

Fig. 61.
Vigersted med omliggende jorder.

bør ikke graves mere end højest nødvendigt omkring kirken for ikke at skabe ustabilitet i jordlagene med fare for revnedannelse i murværket. Endvidere er der begravet så mange her i tidens løb at man skylder hensyn hertil. Der kan derimod indrettes en særdeles fin urneafdeling med græs som hovedmotiv.

De større gange må gøres bredere, der skal imidlertid kun være højst 250 cm bred grus- eller emulsionsbelægning, resten af vejbredden på 5 - 6 meter tilsås med græs.

Der er efter en ny byplan for Vigersted-området regnet med en samlet tilflytning på ca. 10.000 indbyggere. Med sin forholdsvis nære placering til Københavnsområdet (55 km fra Rådhuspladsen) og beliggende imellem hovedvej 1 og hovedjernbanen København-Korsør i et meget smukt kuperet terræn omgivet af skov på næsten alle sider af et stort plateau med store muligheder for industrietablering er der ingen tvivl om at de mange tilflyttere nok skal komme. Det store planlægnings spørgsmål for Vigersted kirkegård er nu:

Skal man lade helt hånt om den ældgamle „stjernebelægning“ af kirkegården og blot placere nye gravsteder efter administrative og æstetiske principper hvor der er plads indenfor de fire byområder, og blive ved så længe der er plads.

Det vil indebære at græsbæltet omkring kirken må betragtes som en luksus, der direkte kan opgøres i penge gennem det antal gravpladser man kan få råd til at gå glip af.

Et samlet indbyggerantal i sognet på ca. 15.000 vil betyde at ca. 7.500 gravlejer må være til rådighed, heraf 3-4000 kistegravpladser eller ialt 4 ha. Man må regne med at tilflytterne til sognet hovedsagelig ligger i den yngre aldersklasse, hvorfor behovet for øget kirkegårdsareal kun langsomt stiger i løbet af de næste 30-40 år.

Kirkegården kan kun udvides mod vest hvor præstegårdshaven ligger. Terrænet falder stærkt mod dette areal, hvorfor det er meget bekosteligt at etablere større kirkegårdsareal end det viste (fig. 57) på grund af nødvendigheden af stor opfyldning.

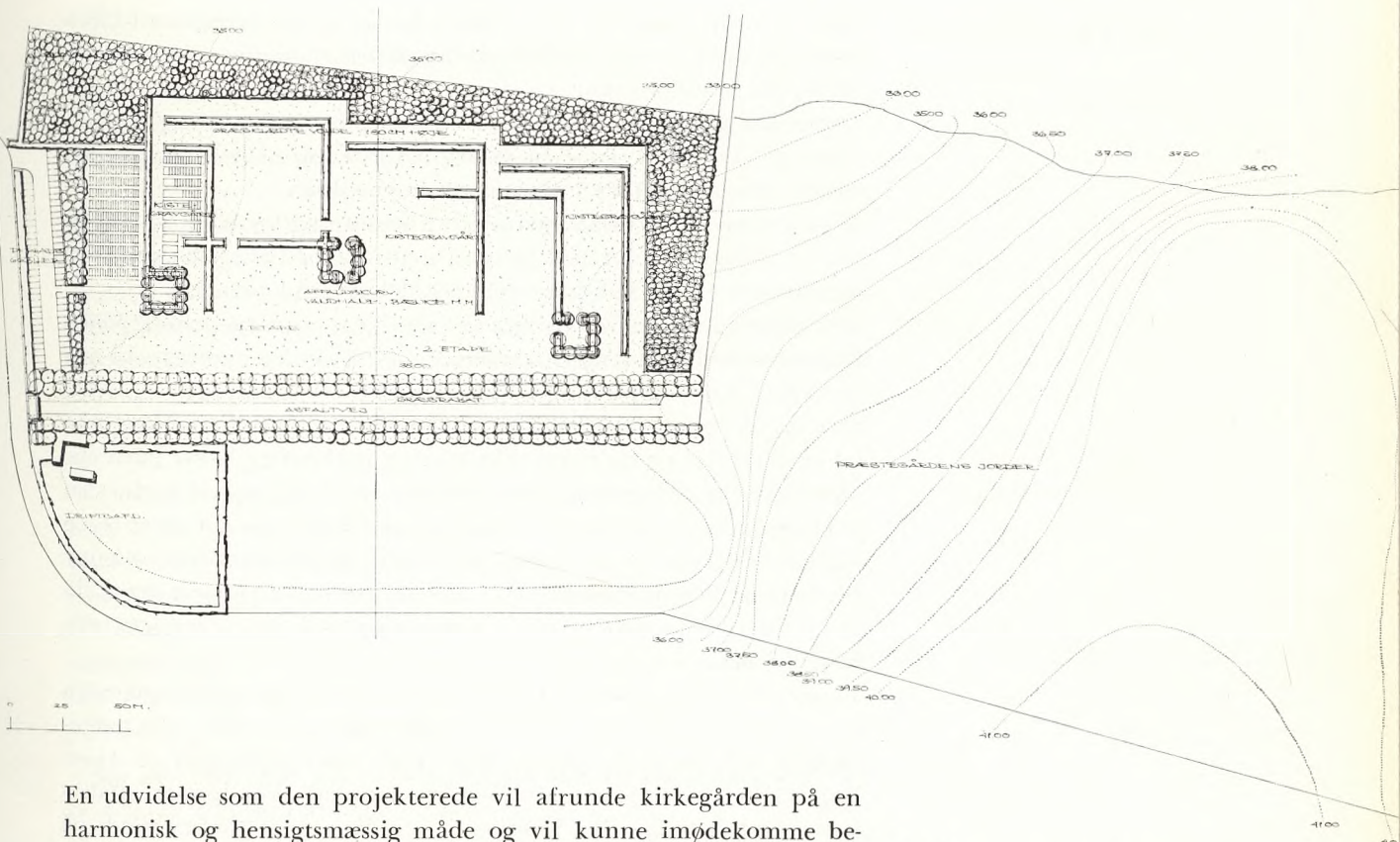

Fig. 62.

Mål ca. 1:3000. Nord i hovedvejens retning. Skitseforslag til ny centralkirkegård i Vigersted.

Torben Michelsen.

En udvidelse som den projekterede vil afrunde kirkegården på en harmonisk og hensigtsmæssig måde og vil kunne imødekomme behovet for flere former for gravsteder: Traditionelle kiste-familiegrave, anonyme kiste- og urnegrave med fællesmonument og enkelte kiste-gravlejer halveret til urnegrave. Der er ingen monumentservitutter. Udføres dette udvidelsesprojekt vil man kunne dække behovet for den nuværende befolkning og dette endda indenfor „byområderne“ på kirkegården. Det er nemlig så heldigt at det byområde der er i størst udvikling, Ortved, hvor der blandt andet er et større alderdoms- og plejehjem, har sit område i kirkegårdens vestlige del, netop det der er projekteret udvidet mens der på grund af delvis affolkning i de to byområder, der har deres gravpladser i kirkegårdens vestlige del og omkring kirken ikke er behov for nævneværdig gravplads.

Det er derfor muligt med omtanke både at dække gravstedsbehovet for de nærmeste år og fortsætte den traditionsbestemte disposition indtil den nye bydannelse slår igennem.

Hermed er vi nået frem til det næste hovedspørgsmål:

Hvor skal gravene fra den nye bydannelse placeres?

Det er givet at nuværende kirkegård ikke med nogen æstetisk eller økonomisk fordel kan udvides mere, end vist på fig. 57.

En hård udnyttelse af den eksisterende kirkegård kan ikke klare behovet i ret mange år yderligere. Det er derfor forkert med ringe økonomisk gevinst at øve vold mod kirkegården.

Langt bedre er det at undersøge muligheden for at anlægge en ny kirkegård efter det fremtidige behov og i overensstemmelse med de fremtidige kirkegårdsidealere og derigennem skabe en ny og ægte form for kirkegårdskultur.

Det er så heldigt at der til præstegården hører ca. 15 ha jord, der

ligger tæt ved byen (fig. 62). Jorden her er meget velegnet til kirkegård, terrænet er ret kuperet og kan derfor danne grundlag for en meget smuk udformning.

Der er her vist et skitseforslag til en mulig fremtidig kirkegård. Forslaget går ud på at skabe en så flexibel kirkegård, hvor muligheden for de mest avancerede indretninger holdes åben.

Kirkegården skal på en så naturlig og bekostningsløs måde som mulig kunne udbygges i takt med behovet samtidig med at avlsbygningerne kan fungere til drift af den resterende del af ejendommen.

Der regnes med en hovedvej stort set langs arealets østskel. Vejen danner samtidig adgang til gården, der efterhånden ombygges til materialgård og driftsafdeling m. v.

Det kuperede terræn behandles på den måde at der efterhånden som behovet melder sig anlægges veje, stier og parkeringspladser i den ene afdeling efter den anden. Den tiloversblevne muld og fyld herfra som fra byggerierne i den nye by udlægges som jordvolde der giver læ og virker opdelende på terrænet, forstærker højdeforskellene og giver bedre mulighed for etablering af de tekniske installationer: dræn, tilpas terrænfald, vandingsanlæg, græsvedligeholdelse, gravninger, mekanisk hækklipping o. s. v.

Langs vestskellet plantes et skovbælte der giver læ for vestenvinden og danner en god baggrund for de østvendte gravsteder. Alle monumenter, skilte og inskriptioner vender ned mod adgangsvejen. Skovbæltet kan senere tjene som urnebegravelsesplads. Vandposter, affaldskasser og bænke opstilles i særlige voldindkrænsede pladser rundt på arealet. Kirkegården vil under hele ekspansionsperioden kunne „hvile i sig selv“ hvad angår form og jordarbejde.

Efter det beregnede kommende indbyggerantal i sognet er der ikke behov for mere end højst 5 ha.

Kirkegården vil imidlertid være smukkeste og vil kunne fungere mest rationelt (fast administrativ leder, mekanisk gravning og vedligeholdelse) hvis den blev udbygget til 12–15 ha.

Hermed er vi nået til det sidste hovedspørgsmål, som nærmest er af politisk karakter.

Bør flere sogne eller kommuner i en sådan situation ikke samarbejde om en fælles hensigtsmæssig kirkegård, der kan betjene „begravelsesoverskuddet“ fra sognekirkegårdene og som hidrører fra egnsplanlægningerne?

Det skal til sidst nævnes at der endnu ikke er sket noget i marken men at det tjener Vigersted menighedsråd til ære at det på meget sund og fremsynet måde har haft hele denne problemstilling i tankerne og har lagt et arbejde i problemernes gennemprøvning.